

fomana, a slično mišljenje vladalo je i prema tadašnjoj likovnoj umjetnosti. Američki film i glazba bili su također napadani. Posebno je na meti bila jazz glazba, pa je jedan član BUF-a napisao da je riječ o "Židovćima koji jauču jazz i zlatnozubim crnčugama koji šire 'kulturu' džungle i močvare" (Jew-boys wailing jazz and gold-toothed niggers disseminating the "culture" of the jungle and the swamp.). (str. 232.) Moderni grad i gradski život bili su za britanske fašiste najočitiiji znak propadanja britanskog društva, iako su i neki književnici i pjesnici, koji nisu bili fašisti, dijelili slično mišljenje kao npr. Thomas S. Eliot u svojoj pjesmi "The Waste Land" (1923.). Britanski fašisti često su uspoređivali Veliku Britaniju sa starim Rimom, koji je s vremenom napustio izvorne vrline i zato propao. Industrijsko društvo je za fašiste također bilo nehumano, jer je ono dovelo do napuštanja sela i sloma idiličnog seoskog društva. Ipak, treba znati da je fašizam osim ovakvih protomodernih stajališta, također imao i elemente modernizacije u sklopu svoje ideologije, pa su ove dvije težnje često bile suprotstavljene. Zato su britanski fašisti smatrali da će pod njihovom vlašću i gradovi i industrija biti oslobođeni negativnih elemenata, čime će postati dio novog i boljeg fašističkog društva.

Riječ je o vrlo zanimljivoj knjizi, koja daje brojne podatke ne samo o britanskom fašizmu, nego i općenito o shvaćanju i proučavanju te ideologije.

Nikica BARIĆ

Danijel PRKA, Josip NOVAK, Siniša POGAČIĆ, *Zrakoplovstvo Nezavisne Države Hrvatske 1941.-1945.*, P. c. Grafičke usluge d. o. o., Zagreb 1998., 367 str.

Tema istraživača, konkretizirana u naslovu knjige, osim iscrpnih podataka o zrakoplovima, sadrži i podatke o općem ratnom stanju kako u Europi tako i na području NDH te time zaokružuje tematsku cjelinu. Iako je knjiga namijenjena određenom krugu čitatelja, ona je dostupna i onima koji nisu znalci te tematike jer je zahvaljujući širokom spektru objašnjenja djelo razumljivo. Međutim, nepravilnosti poput nedosljednog prepisivanja izvornog dokumenta prilikom citiranja (gdje autori tekst prilagođavaju današnjem hrvatskom jeziku) te nedorečenost pojmova kao u rečenici "...sudjelovalo (je) pet zrakoplovstava: savezničko, njemačko, talijansko, partizansko i hrvatsko", trebala bi ubuduće biti izbjegnuta.

Prilikom istraživanja korišteno je arhivsko gradivo Arhiva Hrvatske u Zagrebu, zatim osobni zapisi zrakoplovaca, a autori su aktivno surađivali s istraživačima iz Njemačke, Italije i SAD-a. Najveći problemi javljali su se oko iskaza sudionika ondašnjih događaja budući da ih je bilo uglavnom nemoguće provjeriti.

Knjiga je podijeljena prema poglavljima: "Ratno zrakoplovstvo Nezavisne Države Hrvatske" (11.-146.), "Hrvatska zrakoplovna legija" (147.-196.), "Posebne postrojbe" (197.-232.), "Boje i oznake zrakoplovaca" (233.-320.), "Oznake na odorama zrakoplovnih snaga NDH" (321.-334.), "Prilozi" (335.-367.).

Osnivanjem NDH te u sklopu jačanja njezinih vojnih postrojbi formirano je Hrvatsko ratno zrakoplovstvo, tijekom rata promijenjeno u Bojno zrakoplovstvo, pod zapovjedništvom Odjela zračnih snaga na čelu s pukovnikom Vladimirom Krenom. Zarobljavanjem zrakoplova vojske Kraljevine Jugoslavije, oni su predani na upravljanje zrakoplovnim snagama NDH te je u lipnju 1941. počela djelovati prva letačka postrojba-3. skupina sa 7. i 8. jatom.

Knjiga obiluje fotografijama zrakoplova (uništeni, zarobljeni, na popravku i sl.) te pilota (skupne i samostalne slike sa zrakoplovima i bez njih), a neke su prvi put objavljene. Poglavlje "Boje i oznake zrakoplova" posebno je zanimljivo jer autori navode boje (posebna tablica), registracijske brojeve, taktičke oznake i ostale oznake zrakoplova.

Uz navedeno, kao dodatak, dane su oznake državne pripadnosti, crno-bijele ilustracije i one u boji te fotografije u boji. Uz to, autori se osvrću na postrojbe i ustanove koje su u manjoj ili većoj mjeri utjecale na tijek razvoja zrakoplovnih snaga NDH poput zemaljskih postrojbi u sastavu zrakoplovstva; Protuzrakoplovna obrana, Služba zrakoplovnog dojavništva, Prva zrakoplovna bojna i Pilotske škole.

Proučavajući arhivsko gradivo autori dolaze do podataka o količini zrakoplova koje je posjedovalo zrakoplovstvo NDH. Do kraja 1942. zrakoplovne snage NDH posjedovale su 95 zrakoplova, dok ih je početkom 1943. bilo 160 (u 1942. srušeno ih je 19, 12 je doživjelo razne nesreće, a 2 su prebjegla). U studenome 1943. zrakoplovstvo NDH raspolagalo je s 234 zrakoplova od čega je 141 bio ispravan, dok su ostali bili neispravni. Do kraja rata zrakoplovstvo NDH ukupno je posjedovalo oko 520 zrakoplova od kojih su 227 uništile, oborile ili zarobile partizanske snage.

Kako je rat odmicao, pojavili su se prebjeci na partizansku stranu poput pilota Čajavca (kojeg su kasnije oborile domobranske snage te je počinio samoubojstvo) i Jazbeca koji je nakon obaranja bio strijeljan u Zagrebu. Iako partizanske snage nisu posjedovale mnogo zrakoplova (u početku one od prebjega), autori zaključuju kako nije postojala realna opasnost od njih te zaključuju: "Zbog bojazni da partizanski zrakoplov ne napadne Zagreb (!)..."

Kapitulacijom Italije u rujnu 1943. njemačke vojne snage zauzimaju nekadašnje talijanske položaje na Jadranu te zapljenuju njihovo naoružanje. Prilikom predaje grada Zadra na Zemuniku je navodno zarobljeno 200 talijanskih izviđačkih i lovačkih zrakoplova. Do kraja rujna 1943. izvršeno je zaposjedanje nekadašnjeg talijanskog okupacijskog područja, a do prosinca iste godine zaposjednuti su svi otoci osim Visa.

Velik broj ratnih operacija tijekom 1943. bio je uzrok gubitka ili stavljanja "izvan stroja" dijela zrakoplova. Uz to, neupotrebljivost zrakoplova uzrokovana je istrošenošću ili nedostatkom rezervnih dijelova. Zbog postojeće situacije u listopadu 1943. proveden je privremeni preustroj letaćkih postrojbi kada su neke poput 2. jata 1. zrakoplovne luke ili 6. jata 2. zrakoplovne luke ukinute, a osnovana je 3. zrakoplovna luka Mostar.

Zrakoplovstvo su činili vojnici (piloti, protuzrakoplovna obrana i sl.) u odorama koje su ih razlikovale od ostalih pripadnika vojnih snaga NDH. Vojne oznake zrakoplovaca autori predstavljaju slikom u boji (osim znaka krugovalničara-mehaničara koja je ilustrirana) te je svaka objašnjena podacima poput dužine, širine, što je značila, gdje je nošena i sl. Uz to, zahvaljujući pedantnosti autora te njihovu trudu prilozi su iznimno zanimljivi te donosim u cijelosti popis dijelova tog poglavlja gdje se može naći obilje korisnih podataka budućim istraživačima koje će zanimati ova tematika: "Organizacija letaćkih postrojba", "Zrakoplovstvo NDH - sastav i organizacija (siječanj 1942. - listopad 1944.)", "Popis gubitaka 4. legionarske lovačke skupine na istočnom bojištu", "Popis zrakoplovnih asova", "Registar zrakoplova", "Napuštanje zrakoplovnih postrojba NDH".

Kako su se pojedinci tijekom rata posebno istaknuli svojim djelovanjem i uspjesima, tako bi ostavili svoj trag, a među njima su, po mišljenju autora, zrakoplovni satnik Cvitan vitez Galić, pilot-lovac zrakoplovni bojnik Zlatko Stipišić i zrakoplovni

poručnik dr. Herbert Slavko Lemešić. Autori su za svakoga navedenog donijeli životnu priču s osnovnim podacima (mjesto rođenja, završene škole, ratni i poratni put), što uvelike pridonosi zanimljivosti i šarolikosti kvalitetne knjige.

U sklopu obveza prema Silama osovine državni vrh NDH šalje na Istočno bojište Legiju zrakoplovstva NDH pod zapovjedništvom pukovnika Ivana Mraka. Legija je osnovana u srpnju 1941., a raspuštena u ljeto 1944. godine s izvršenih više od 5000 letova i preko 300 zračnih pobjeda. Više pilota je steklo naziv *zračni as* što znači da su srušili 10 ili više neprijateljskih zrakoplova, a vojnik Mato Dukovac imao je 40 priznatih i 5 nepriznatih pobjeda.

Knjiga *Zrakoplovstvo Nezavisne Države Hrvatske 1941.-1945.* sasvim sigurno je zanimljiva i pridonosi svojom kvalitetom suvremenoj Hrvatskoj historiografiji. Iako je tematika slabo istražena, postoji knjiga Vojislava V. Mikića, *Zrakoplovstvo NDH 1941-1945. godine* (objavljena 2000.) na koju bi trebalo, prilikom daljnjih istraživanja, obratiti pažnju. Autori su dali nesebičan trud prilikom istraživanja i knjigu posvetili, kako sami kažu, svim hrvatskim zrakoplovcima, u znak priznanja i sjećanja.

Vladimir HUZJAN

Nataša MATAUŠIĆ, *Jasenovac 1941. – 1945.: Logor smrti i radni logor*, Javna ustanova Spomen – područje Jasenovac, Jesenski i Turk, Jasenovac, Zagreb 2003., 200 str.

Knjiga povjesničarke Nataše Mataušić, više kustosice Hrvatskog povijesnog muzeja u Zagrebu i predsjednice Upravnog vijeća Spomen područja Jasenovac, prva je u izdanju biblioteke Kameni cvijet, pokrenute u proljeće 2003. u suradnji JUSP Jasenovac i zagrebačke nakladničke kuće Jesenski i Turk kao izvršnog izdavača. Druga knjiga u ovoj biblioteci *Genocid nad Romima: Jasenovac 1942.*, autorice Narcise Lengel Krizman, objavljena je istovremeno. Prema uvodnoj napomeni urednika Slavka Goldsteina, namjera je biblioteke "...objavljivati historiografska djela o logorskom sustavu Jasenovac – Stara Gradiška u vrijeme NDH 1941. – 1945. godine... (te ) pomoći da se kontroverze i nerazjašnjenosti o jasenovačkoj temi prebrode. Nastojat će se to postići smirenim, objektivnim, znanstvenoistraživačkim pristupom obilju postojeće građe, objavljivanjem nedovoljno poznate i sasvim nepoznate dokumentacije i historiografski relevantnih sjećanja... (pri čemu je)... vrhunski... kriterij istina" (str. 7). Knjiga *Jasenovac 1941. – 1945. : Logor smrti i radni logor* nastala je kao rezultat znanstvenog istraživanja temeljenog na poznavanju literature te proučavanju arhivske građe (fondovi Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu, Državnog arhiva u Sisku, Hrvatskog povijesnog muzeja u Zagrebu, Jevrejskog istorijskog muzeja u Beogradu, JUSP Jasenovac, Arhiva oružanih snaga SRJ u Beogradu) i tiska, uz autoričin višegodišnji rad na organizaciji i izdavanju kataloga izložbi s tematikom jasenovačkog logorskog sustava (*Spomen – područje Jasenovac 1968. – 1999.*, Jasenovac, 1999.; *Proboj logoraša, 22. travnja 1945.*, Jasenovac 2000.; *Počeci logorskog sustava Koncentracioni logor Jasenovac, kolovoz 1941. – veljača 1942.*, Jasenovac, 2002. i dr.). Konceptijski, knjiga je organizirana u tri veće cjeline: "NDH i prvi logori", "Koncentracioni logor Jasenovac 1941. – 1945." te "Spomen – područje Jasenovac", iza kojih slijedi dodatak u obliku manjeg članka Slavka Goldsteina pod naslovom "Radna grupa Jasenovac 1945. – 1947". Djelo je opremljeno odgovarajućim znanstvenim aparatom s popisom literature i izvora te popisom ilustracija, odnosno fotografija (53 fotografije), ali uočljiv je nedostatak kazala (indeksa).